

**До разової спеціалізованої вченої ради
Державного податкового університету**

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондента Національної академії правових наук України Гусарова Костянтина Володимировича на дисертацію Фісуна Владислава Володимировича «Окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка триває з 2014 року, є причиною невимовної втрати людських ресурсів, спричинення економічної та моральної шкоди внаслідок військових дій. Останні вплинули на всі соціальні відносини, що існують в Україні. При цьому одне з ключових прав, реалізація якого є ускладненою або не можливою внаслідок збройної агресії, - є право власності.

Правові засади його відновлення за наявності вказаних обставин стали предметом розгляду не лише національних судів, але й міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною. Ціла категорія таких справ була та є предметом розгляду ЄСПЛ з питань відновлення права власності або відшкодування втраченого майна внаслідок турецької агресії проти Республіки Кіпр у 1974 р., військових дій у Республіці Молдова, минулій Югославії, Грузії тощо наприкінці ХХ – початку ХХІ століть.

Нажаль, наша Батьківщина на сьогодні поповнила список таких країн, у більшості з яких РФ якщо не прямо здійснювала військову агресію – то мала присутність військових формувань. В науковому аспекті це стало підставою для проведення низки наукових досліджень у всіх сферах соціальних відносин, включаючи таку галузь знань, як право. Широкий спектр затверджених тем дисертаційних досліджень та захищених дисертацій свідчить про прагнення представників наукових кіл надати практичний сенс своїм роботам у сфері правового регулювання функціонування тих чи інших правовідносин під час воєнного стану.

Даний факт та інші обставини, про які йдеться вище, свідчать про актуальність обраної теми та про науковий інтерес до дослідження змісту дисертації, що висувається до захисту. При цьому, як на мене, особливість дослідження зазначеної тематики на дисертаційному рівні полягає не лише у правовій оцінці способів захисту права власності під час правового режиму воєнного стану, але й у проведенні теоретичного та нормативного розмежування термінів «відшкодування» та «компенсація» на підставі критерію суб'єктивного обов'язку здійснення виплати (передачі майна) за завдану особі шкоду (стор. 11 дисертації).

Актуальність теми дисертаційного дослідження відповідає також Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Державного податкового університету на 2021–2026 рр. (стор. 9, 10 дисертації).

При підготовці дисертації до публічного захисту В.В. Фісун належним чином використав **методологію наукових досліджень**. Методи наукового пізнання, про які він вказує (стор. 10, 11 дисертації), застосовувались при підготовці зазначеної наукової роботи. Потребує підтримки оперування здобувачем наукового ступеню порівняльно-правового та діалектичного методів наукового пізнання при досягненні мети та завдань дисертації. З іншого боку, використання В.В. Фісуном історико-правового методу дозволило дисертанту вдало поєднати у науковому дослідженні сучасний стан проблеми з історичними аспектами її виникнення. Це надає роботі живого забарвлення та позбавляє її наповнення не маючими практичного сенсу теоретичними навантаженнями, наслідком чого підчас відбувається зайве використання обмеженого обсягу дисертації.

Робота виконана науковим стилем, із вдалим застосуванням аналізу наукових підходів щодо визначення сутності категорій, які розглядаються у дисертації. При цьому автор, дотримуючись етикету наукової дискусії, визначає обґрунтованість того чи іншого підходу з формулюванням, в більшості випадків, власної позиції.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Перш за все вважаю за необхідне зазначити про те, що ознайомлення із змістом дисертації дозволяє офіційному опоненту прийти до висновку, що опанування предмету дослідження не стало б можливим без практичного досвіду здобувача ступеню доктора філософії. Автор дисертації здійснює з 2024 року здійснює адвокатську діяльність, забезпечуючи, тим самим, надання професійної правничої допомоги. Це дозволило йому, поряд із практичною діяльністю, викласти у наукових роботах власні напрацьовані варіанти вирішення тих чи інших правових колізій. При цьому слід окремо наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється належним володінням основними положеннями теоретичних знань та навичок з питань предмету власної дисертації. Остання, в свою чергу, містить нові науково – обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, котрі виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для правової галузі знань.

Обґрунтованість наукових положень обумовила формулювання висновків і рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства (стор. 82, 83, 98, 102-104, 112, 120, 121, 130, 131, 148, 159, 160, 180, 186-189 дисертації).

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень.

Наукова новизна здобутих результатів та їх достовірність передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертанта. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані автором.

Офіційним опонентом позитивно оцінюється висловлений в контексті наукового дослідження висновок про те, що акти цивільно-правового характеру не містили (в тому числі, не містить і чинний ЦК України) положень про окремі способи захисту права власності, пов'язаних із такою агресією, незважаючи на те, що український народ під час своєї історії нерідко перебував у стані збройних конфліктів з іншими державами (народами). Закріплення загальних способів захисту права власності не передбачає їх прямого застосування у ситуації збройної агресії (війни), а відтак потребує напрацювання їх широкої правозастосовної практики або ж розробку спеціальних юридичних норм. (стор. 40 дисертації).

Значна увага у дисертаційному дослідженні справедливо приділяється питанням інституту захисту права власності під час збройної агресії в законодавстві зарубіжних країн (підрозділ 1.3, стор. 92, 153-155 та інші дисертації). При цьому заслуговує на увагу ретельний аналіз міжнародного досвіду вирішення питань, пов'язаних з компенсацією втраченої власності внаслідок військових дій. У зв'язку з цим робиться справедливий висновок, що в Україні наявність лише самого Реєстру Збитків не є достатньою, оскільки він є лише системою обліку заяв, поданих фізичними та юридичними особами та державою Україна про відшкодування збитків, втрат та шкоди, заподіяних агресією Російської Федерації проти України (стор. 69 дисертації).

При викладанні таких освітніх компонентів у закладах вищої освіти, як цивільне право і цивільний процес, потребує, вважаю, прийняття до уваги

висновок В.В.Фісуна про причини відсутності спеціального регулювання захисту права власності під час збройної агресії в нормативно-правових актах цивільного законодавства. До них автор відносить незрілість правової системи, що унеможлиблювала будь-яке застосування цивільно-правових способів захисту під час збройної агресії; відсутність необхідності з тих чи інших причин у застосуванні, а відтак і в розробленні окремих цивільно-правових способів захисту; наявність окремих інструментів, закріплених у некодифікованих актах (не тільки цивільно-правового, а й, до прикладу кримінально-правового характеру) (стор. 72, 73 дисертації).

Розглядаючи доволі складні та дискусійні питання предмету дисертаційного дослідження, позитивною рисою роботи вважаю висновок про важливість розрізнення термінів «засіб захисту», «спосіб захисту» та «форма захисту» для коректності їх застосування щодо питання не лише захисту прав та інтересів в цілому, а й права власності зокрема. Нерідко ці терміни можуть бути ототожені між собою. Незважаючи на те, що вони є суміжними категоріями, вони мають важливі відмінності (стор. 76 дисертації).

Значна увага у роботі приділена позовним вимогам прогібіторного характеру. Здобувачем при цьому обгрунтовано пропонується розглянути можливість закріплення на нормативному рівні або розробленні у межах судової практики підходу щодо того, що такі рішення діятимуть до моменту усунення відповідної загрози, оскільки відсутність визначеного строку або терміну дії може нести негативні наслідки для осіб, щодо яких вони прийняті навіть у разі, коли загроза щодо вчинення ними порушень вже буде відсутньою (відпаде) (стор. 96 дисертації).

Слід визнати обгрунтованою позицію здобувача наукового ступеню і стосовно особливостей класифікації порушень права власності. Він робить висновок, що така класифікація не є до кінця доречною для цілей визначення способів захисту права власності у контексті цивільного права, оскільки включення третіх осіб, які знаходяться під правопорядком тієї чи іншої держави, не впливає на

захист права власності від їх неправомірних дій незалежно від наявності або відсутності збройної агресії (стор. 107 дисертації).

Розглядаючи питання відшкодування втрати нерухомого майна, що знаходиться на тимчасово окупованій території України, В.В. Фісун справедливо відмічає, що механізмів відшкодування за втрачене майно нежитлової нерухомості у чинному законодавстві не передбачено. Більше того, в контексті державних реєстрів відбувається застосування однієї термінології, що не дозволяє належним чином здійснити застосування тих чи інших способів захисту права власності (стор. 118 дисертації).

Автор вірно вказує, що звертати увагу на те, що *alter ego* особи може бути не лише особа, що пов'язана з нею прямими відносинами володіння та/або контролю, а й інші особи, що знаходяться у ланцюгу такого володіння та/або контролю, оскільки вплив на першу особу у ланцюгу володіння ймовірно означатиме вплив на інших осіб, якими володіє підконтрольна особа. З іншого боку, така презумпція однозначно виконується щодо осіб, які на 100 % знаходяться у володінні та/або контролюються, у той час як особи, де частки володіння та/або контролю є меншими принаймні за 50 %, не обов'язково можуть визнаватися *alter ego* відповідних контролюючих осіб (стор. 158, 159 дисертації).

Впродовж тексту дисертації, що рецензується, наявні приклади з матеріалів судової практики (наприклад, сторінки 78, 86, 94, 96, 97, 140-143, 145, 167, 174, 175 та інші дисертації). Це суттєво прикрашає роботу та свідчить про зацікавленість автора у інформуванні юридичної громадськості про власні спостереження за особливістю застосування окремих положень матеріального та процесуального законодавства при розгляді судами справ зазначених вище категорій.

Дисертації притаманні й інші, не менш цікаві положення, висловлені В.В. Фісуном в результаті дослідження.

У висновках до дисертації в цілому здобувач чітко та повно в логічному сенсі виклав основні здобутки власного дослідження. При цьому пропозиції по

удосконаленню національного законодавства шляхом внесення змін та доповнень до його змісту також відображені у висновках до дисертації, що висувається на прилюдний захист.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, обумовлюється, перш за все, належною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях В.В.Фісуна у фахових наукових виданнях України, в опублікованих тезах доповідей дисертанта на наукових заходах. Наукові здобутки автора підтверджуються та повною мірою відображаються в його наукових публікаціях.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі дискусійні положення, спірність яких викликає необхідність зазначення про них у відгуку.

По-перше, характеризуючи окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України, робота бракує уявленням здобувача щодо механізму примусового виконання рішень вітчизняних судів, включаючи акти правосуддя стосовно відшкодування матеріальної шкоди з держави – агресора. Лише на сторінках 169-177 дисертації автор відмічає проблематичність виконання судових рішень цивільно-правового характеру, ухвалених проти РФ, не висловлюючи при цьому власної наукової позиції.

По-друге, В.В.Фісун в дисертації у належній мірі характеризує історико-правовий та міжнародний аспекти відшкодування та компенсації шкоди, заподіяної в різні часи державами-окупантами (зокрема, підрозділ 1.1 дисертації). Разом з цим, робота була б більш насиченою за умови висвітлення в ній правових аспектів рішень міжнародних судових установ, спрямованих на відшкодування шкоди, заподіяної військовою агресією Туреччини проти Республіки Кіпр та її громадян.

По-третє, при ознайомленні з текстом дисертації, що рецензується, залишилось не зрозумілим ставлення автора до можливості захисту прав так

званими іншими особами, а не матеріально- та процесуально-заінтересованими (стор. 80 дисертації).

По-четверте, дисертант на сторінках 161 та 165 наукового дослідження звертає увагу на можливість настання в подальшому негативних наслідків для остаточності судового рішення за умови фактичної відсутності РФ на судових процесах. З таким підходом навряд чи можна погодитись, оскільки законодавство України передбачило процедуру розгляду справ з участю вказаного суб'єкта міжнародних відносин в цілому, повідомлення такого учасника справи про час та місце судового розгляду та процедуру набрання актом правосуддя законної сили. Не вирішеним при цьому залишаються питання примусового виконання рішення національних судів.

По-п'яте, у науковому дослідженні В.В. Фісуна (стор. 90 дисертації) наявне посилання на ГК України, який на час прилюдного захисту дисертації втратив чинність. При цьому потребує додаткового обґрунтування доцільність використання вказаного нормативного акту у науковому дослідженні.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на належний рівень дисертації на здобуття ступеню доктора філософії в галузі права, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова йде вище, притаманна будь-якій творчій роботі, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню доктора філософії із зазначеного напрямку дослідження. Тому автору пропонується в подальшому здійснити творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи.

Зміст дисертації в повній мірі відповідає її назві. Сама робота відповідає встановленим вимогам, була оприлюднена у належні терміни. Знайомство із науковою працею В.В. Фісуна, належне використання автором наукових джерел у тексті дисертації, в тому числі іншомовних, дозволяє прийти до висновку про

відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

На підставі викладеного вважаю, що дисертаційне дослідження В.В. Фісуна «Окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України», котре подано на здобуття освітнього ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають встановленим вимогам. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та, разом з цим, вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502, від 03 травня 2024 року № 507), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759).

Ознайомлення з дисертацією В.В. Фісуна свідчить про доцільність присудження йому спеціалізованою вченою радою ступеня доктора філософії в галузі права, оскільки він набув теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності, оволодів методологією наукової діяльності, а також здійснив власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Рівень виконання дисертантом поставленого наукового завдання є належним.

На підставі викладеного вважаю, що здобувач, Фісун Владислав Володимирович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», а його дисертація заслуговує на позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

Костянтин ГУСАРОВ